

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА

УДК 342.3; 342.7; 342.8

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2024-9.08>

ІГОР КОВБАС

доктор юридичних наук, доцент кафедри публічного права

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

ig.kovbas@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0001-7039-1586

Анотація. Статтю присвячено дослідженню окремих теоретико-правових аспектів юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства, обґрунтування особливостей юридичної відповідальності за порушення виборчих прав громадян.

Установлено, що захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина у системі ієрархії цінностей відводиться фундаментальне значення поряд із життям, здоров'ям, свободою, честю, гідністю особистості.

Доведено, що актуальність дослідження особливостей юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства зумовлюється тим, що Україна знаходиться на шляху побудови демократичної правової держави, й особливого значення набуває реалізація громадянами своїх конституційних прав обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Автор вважає, що значне місце у системі публічно-правового забезпечення виборчих прав громадян належить саме нормам конституційного, адміністративного та кримінального права, оскільки порушення цих прав ставить під сумнів легітимність публічної влади в Україні.

Автор доводить, що юридична відповідальність, установлена законом за порушення виборчого законодавства, є важливою гарантією реального здійснення народного волевиявлення. На його думку, в Україні передбачена розгалужена система юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства: кримінальна, адміністративна, конституційно-правова, цивільна, дисциплінарна відповідальність.

Аргументовано, що специфіка юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства України полягає у тому, що, незважаючи на різні види відповідальності, у них спільний загальний об'єкт порушень, а саме конституційні та похідні від них правові можливості громадян брати участь у вирішенні питань державного та місцевого значення шляхом обрання на виборах їхніх представників на основі індивідуального волевиявлення.

Ключові слова: виборче законодавство, порушення виборчих прав громадян, юридична відповідальність, адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність, конституційно-правова відповідальність, цивільна відповідальність, дисциплінарна відповідальність.

LEGAL LIABILITY FOR VIOLATION OF ELECTION LAW

UDC 342.3; 342.7; 342.8

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2024-9.08>

IGOR KOVBAS

Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor of the Department of Public Law

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

ig.kovbas@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0001-7039-1586

Abstract. The article is devoted to the study of certain theoretical and legal aspects of legal responsibility for violations of election legislation, substantiating the specifics of legal responsibility for violations of the election rights of citizens.

It has been established that the protection of constitutional rights and freedoms of individuals and citizens holds fundamental significance in the hierarchy of values, alongside life, health, liberty, honor, and personal dignity.

It has been proven that the relevance of the study of the peculiarities of legal responsibility for violation of election legislation is due to the fact that Ukraine is on the way to building a democratic legal state and the realization by citizens of their constitutional rights to elect and be elected to state authorities and local self-government bodies is of particular importance. The author believes that a significant place in the system of public legal protection of citizens' electoral rights belongs precisely to the norms of constitutional, administrative and criminal law, since the violation of these rights calls into question the legitimacy of public power in Ukraine.

The author proves that the legal responsibility established by law for violation of the election legislation is an important guarantee of the real exercise of the popular will. According to the author, in Ukraine there is an extensive system of legal liability for violations of election legislation: criminal, administrative, constitutional, civil, disciplinary liability.

It is argued that the specificity of legal liability for violations of Ukraine's electoral legislation lies in the fact that, despite the various types of liability, they share a common general object of violations. This object is the constitutional and derivative legal capabilities of citizens to participate in addressing national and local issues by electing their representatives based on individual expression of will.

Key words: electoral legislation, violation of citizens' electoral rights, legal responsibility, administrative responsibility, criminal responsibility, constitutional and legal responsibility, civil responsibility, disciplinary responsibility.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження особливостей юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства зумовлюється тим, що Україна знаходиться на шляху побудови демократичної правової держави, й особливого значення набуває реалізація громадянами своїх конституційних прав обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [1]. Значне місце у системі публічно-правового забезпечення виборчих прав громадян належить саме нормам конституційного, адміністративного та кримінального права, оскільки порушення цих прав ставить під сумнів легітимність публічної влади в Україні [9, с. 75–79]. Тому дослідження питань юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства набуває особливої актуальності.

Необхідною умовою становлення України як демократичної правової держави та розвитку вітчизняного громадянського суспільства є постійне вдосконалення виборчого законодавства й імплементація міжнародних виборчих стандартів у національне законодавство. Прозорі та справедливі вибори сприяють розвитку демократичного, правового та соціального суспільства і держави. Однак правове забезпечення виборчих відносин стає можливим лише за наявності ефективних механізмів забезпечення виборчих прав заходами державного примусу, особливе місце серед яких займає інститут юридичної відповідальності. Від його ефективності залежить їх реалізація, а також об'єктивне встановлення результатів волевиявлення громадян [8, с. 107–110].

Важливим напрямом реформування системи виборчого законодавства є впровадження передового досвіду провідних країн світу. Водночас будь-яке запозичення досвіду зарубіжної країни має обов'язково враховувати специфіку нашої країни, реальні потреби її нормотворчої та правозастосовчої діяльності. Повинен аналізуватися й ураховуватися досвід багатьох держав, визначатися недоліки та переваги досвіду тих чи інших держав і на підставі їх порівняльного аналізу вибиратися найбільш прийнятні для України варіанти й формуватися пропозиції щодо вдосконалення наукового підґрунтя для формування вітчизняного законодавства. Хоча подібний досвід і викликає значний інтерес, проте вимагає глибокого осмислення з урахуванням специфіки вітчизняної правової системи, історичних і культурних традицій [14, с. 757–761].

Ступінь наукового розроблення. Окремі питання інституту юридичної відповідальності у сфері виборчих правовідносин були предметом досліджень Т.С. Батраченко, Л.В. Гбур, Р.З. Голобутовського, В.В. Кальник, А.А. Махно, К.О. Павшук, І.Є. Словської, В.А. Стукаленко, Г.П. Циверенко та ін.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження окремих теоретико-правових аспектів юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства, обґрунтування особливостей юридичної відповідальності за порушення виборчих прав громадян. Завданням статті є комплексне теоретико-правове дослідження підстав юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Виклад основного матеріалу. Суб'єктивне виборче право є одним з основних конституційних, політичних прав громадян, головні стандарти якого закріплено в низці міжнародно-правових актів [11, с. 320–325].

Виборчий процес – це складний процесуально-правовий алгоритм, кінцевою метою якого є політична стабільність держави. Утручання у цей процес у будь-якому разі має негативні наслідки: якщо не в заподіянні економічної шкоди державі, то порушуючи правові основи виборчого законодавства, проявляється через знецінення ідеї виборів [15, с. 30–40].

Виборчий процес будь-якої держави вимагає забезпечення на державному рівні захисту виборчих прав громадян. У зв'язку із цим постає необхідність в існуванні заходів такого захисту [7, с. 182–189]. Уважається, що основним заходом захисту виборчих прав громадян є юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства.

Юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства є важливою гарантією здійснення народного волевиявлення [13, с. 374–378]. Слід зазначити, що переважна більшість вітчизняних та зарубіжних учених-юристів погоджується з тим, що юридична відповідальність завжди супроводжується настанням негативних наслідків для правопорушника у вигляді особистих та майнових обмежень.

Юридична відповідальність є невід'ємним складником виборчого процесу. Вона виступає як одна з правових гарантій вільних і демократичних виборів [8, с. 107–110], які проводяться на основі загального, рівного та прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Держава є гарантом непорушності загальноновизнаних цивілізаційних надбань, і здатність особи реалізувати право на участь в обранні політичного майбутнього засвідчить її правовий і демократичний статус [12, с. 110–116].

У системі ієрархії цінностей, захисту конституційних прав і свобод людини належить фундаментальне значення поряд із життям, здоров'ям, свободою, честю, гідністю особистості, статевою недоторканністю. Так, у юридичній літературі зазначається, що охорона таких цінностей являє собою одне з пріоритетних завдань будь-якої галузі права через те, що наявність означених цінностей свідчить про рівень розвитку держави. Окрім того, неналежне забезпечення рівня охорони зазначених об'єктів сприяє наростанню хаосу в суспільстві, вносить певну дезорганізацію в суспільство [10, с. 39–40].

Відповідно до ст. 19 Виборчого кодексу України (*далі – ВК України*), «виборчі права громадян України захищаються законом. Громадяни мають право на захист своїх виборчих прав та інших прав на участь у виборчому процесі шляхом оскарження порушень до відповідних виборчих комісій або у судовому порядку. За порушення виборчих прав громадян винні особи несуть відповідальність у порядку, установленому законом. Забезпечення умов для реалізації виборчих прав громадян, дотримання основних засад виборчого права, належне здійснення виборчих процедур і механізмів, передбачених цим Кодексом, точне і достовірне встановлення результатів виборів гарантується. Особи, винні в порушенні законодавства про вибори, виборчих прав виборців, кандидатів, партій (організацій партій) – суб'єктів виборчого процесу, притягаються до кримінальної, адміністративної або іншої відповідальності в порядку, встановленому законом» [2].

У зв'язку з тим, що вибори становлять основу демократичності суспільства і держави, ВК України містить розгалужену систему юридичних наслідків за порушення виборчого законодавства [8, с. 107–110] та встановлює різні види юридичної відповідальності.

Кримінально-правова відповідальність передбачена за найбільш тяжкі правопорушення у сфері виборчого права. Суворі покарання покликані попередити та зупинити активні дії порушників, спрямовані фактично на підрив основ конституційного ладу [2].

Кримінальна відповідальність за порушення виборчого законодавства настає за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених Розділом V. Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина Кримінального кодексу України (*далі – КК України*) [4].

КК України регламентує призначення покарання, зокрема, за такі суспільно небезпечні діяння: перешкоджання реалізації виборчого права (*ст. 157 КК України*); незаконне використання виборчого бюлетеня, голосування виборцем більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня (*ст. 158¹ КК України*); незаконне знищення або пошкодження виборчої документації (*ст. 158² КК України*); фальсифікація, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації (*ст. 158³ КК України*); порушення таємниці голосування (*ст. 159 КК України*); порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації (*ст. 159¹ КК України*); підкуп виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму (*ст. 160 КК України*). В окремих статтях вітчизняний законодавець передбачив перелік способів

порушення виборчих прав громадян (*наси́льство, погроза застосування наси́льства, примушування, підкуп, обман, знищення чи пошкодження майна, погроза знищення чи пошкодження майна тощо*).

Родовим об'єктом цих кримінальних правопорушень є виборчі правовідносини, у яких громадяни реалізують своє право вільно обирати й бути обраними до представницьких інституцій або на виборну посаду, правовідносини щодо участі громадян у виборах органів державної влади й органів місцевого самоврядування [6, с. 133–136].

Суб'єкт злочину загальний: особа, яка досягла 16-річного віку [4]. Спеціальним суб'єктом є член виборчої комісії, інша службова особа, яка використовує своє службове становище й намагається вплинути на потерпілого як носія виборчого права.

Суб'єктивний бік характеризується прямим умислом.

Кваліфікуючими ознаками, які значно підвищують суспільну небезпечність вчинюваного діяння та його караність, є вчинення такого діяння за попередньою змовою групою осіб, членом виборчої комісії чи іншою службовою особою з використанням свого службового становища [12, с. 110–116].

Адміністративна відповідальність за порушення виборчого законодавства передбачена Главою 15^А. Адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його реалізації (*статті 212⁷–212²⁴*) Кодексу України про адміністративні правопорушення (*далі – КУпАП*).

У науці адміністративного права виділяють такі властивості/ознаки адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства:

- підставою адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства є адміністративний проступок, який посягає на встановлений порядок здійснення народного волевиявлення;
- адміністративна відповідальність за порушення виборчого законодавства встановлюється КУпАП та іншими законодавчими актами;
- об'єктом даних адміністративних правопорушень виступають суспільні відносини у сфері здійснення народного волевиявлення та встановленого порядку його забезпечення;
- за вчинення адміністративного проступку, що посягає на виборчі права громадян законом, передбачене єдине адміністративне стягнення – штраф;
- адміністративна відповідальність за правопорушення виборчого законодавства характеризується як менш сувора, ніж кримінальна відповідальність, яка не тягне судимості та інших правових наслідків щодо порушника;
- у ст. 9 КУпАП визначено, що адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність;
- питання визначення суб'єктом правопорушення в КУпАП лише індивідуальних суб'єктів, тобто фізичних осіб, є недоліком адміністративного законодавства України. Адже учасниками виборчого процесу є як індивідуальні, так і колективні (політичні партії, блоки, засоби масової інформації тощо) суб'єкти [10, с. 39–40].

Л.В. Гбур дійшов висновку, що, згідно зі ст. 19 ВК України, «законодавчо визначено існування [виключно] кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства» [7, с. 182–189]. Разом із тим складно погодитися з такими висновками автора (*уважаємо їх дискусійними*), оскільки за порушення виборчого законодавства суб'єкти виборчого процесу (і не тільки) можуть також притягатися до інших видів відповідальності: конституційно-правової, цивільно-правової та дисциплінарної.

Одним із названих нами видів юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства є конституційно-правова відповідальність. ВК України передбачає накладення санкції у формі:

- попередження офіційним спостерігачем (*у разі порушення офіційним спостерігачем від партії, кандидата на пост Президента України вимог ч. 7 ст. 112 ВК України виборча комісія виносить йому попередження*) (ч. 8 ст. 112 ВК України);
- відмови у реєстрації кандидата (*Центральна виборча комісія відмовляє у реєстрації кандидата на пост Президента України у разі встановлення певних обставин*) (ст. 104 ВК України);
- скасування рішення про реєстрацію кандидатів (*Центральна виборча комісія приймає рішення про скасування реєстрації кандидата на пост Президента України у разі встановлення певних обставин*) (ст. 104 ВК України);

– дострокового припинення повноважень виборчої комісії або її члена (повноваження усього складу окружної, дільничної виборчої комісії можуть бути достроково припинені виборчою комісією, яка її утворила, за власною ініціативою або на підставі рішення суду в разі систематичного порушення чи одноразового грубого порушення комісією Конституції України, ВК України та законів України невиконання рішення виборчої комісії вищого рівня) (ст. 104 ВК України) та ін.

Цивільна відповідальність за вчинені порушення під час виборчого процесу полягає у відшкодуванні матеріальної та моральної шкоди і може застосовуватися як додатковий вид відповідальності одночасно з іншими видами [5]. Прикладом можливого застосування заходів цивільної відповідальності є, зокрема, ч. 9 ст. 144 ВК України, згідно з якою особи, винні у протиправному псуванні виборчих бюлетенів, відшкодовують заподіяну шкоду в порядку, встановленому законом.

На нашу думку, до дисциплінарної відповідальності не можуть притягуватися члени виборчих органів, якщо в їхніх протиправних діях відсутній склад адміністративного або кримінального правопорушення (як інколи зазначається в літературі). Однак заходи дисциплінарної відповідальності можуть застосовуватися до посадових/службових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування за порушення виборчого законодавства. Прикладом може слугувати ст. 61 ВК України, згідно з якою «місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування або інші органи (посадові особи), які відповідно до закону здійснюють їхні повноваження, їхні посадові та службові особи зобов'язані сприяти виборчим комісіям у реалізації їхніх повноважень: 1) надавати їм необхідні приміщення для організації їхньої роботи та проведення голосування відповідно до вимог цього Кодексу та нормативів облаштування таких приміщень, установлених Центральною виборчою комісією. У виняткових випадках для забезпечення належної організації роботи окружних виборчих комісій за поданням голів обласних державних адміністрацій приміщення для таких виборчих комісій можуть надаватися поза межами відповідного територіального округу; 2) забезпечувати охорону приміщень виборчих комісій, а також охорону виборчих бюлетенів та іншої виборчої документації; 3) надавати згідно з установленими Центральною виборчою комісією нормами транспортні засоби, засоби зв'язку, обладнання, інвентар, оргтехніку, що підлягають поверненню після припинення повноважень виборчих комісій». За невиконання вимог ст. 61 ВК України посадові/службові особи органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування можуть бути притягнені до дисциплінарної відповідальності.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо підсумувати їх у вигляді таких

ВИСНОВКІВ:

1. Порушення виборчого законодавства – це особливий вид винних, протиправних, суспільно шкідливих/небезпечних діянь у формі дії чи бездіяльності з приводу застосування виборчого законодавства (під час призначення, підготовки, проведення та встановлення результатів виборів), які завдають шкоду виборчій системі та за вчинення яких передбачено застосування заходів юридичної відповідальності.

2. Питання юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства має фундаментальне значення для гармонійного розвитку демократичної, правової та соціальної держави. В Україні передбачена розгалужена система юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства: кримінальна, адміністративна, конституційно-правова, цивільна, дисциплінарна відповідальність.

3. Специфіка юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства полягає у тому, що, незважаючи на встановлення різних видів юридичної відповідальності, у них спільний загальний об'єкт правопорушень: порушення конституційних/політичних прав громадян України брати участь в управлінні державними справами, вирішенні питань державного та місцевого значення.

REFERENCES:

1. Konstytutsiia Ukrainy. Holos Ukrainy vid 13.07.1996. № 128 Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (data zvernennia: 20.06.2024).
2. Vyborchyi kodeks Ukrainy vid 19 hrudnia 2019 roku № 396-IX. Holos Ukrainy vid 28.12.2019. № 251. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (data zvernennia: 20.06.2024).
3. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia vid 7 hrudnia 1984 roku № 8073-X. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR vid 18.12.1984. № 51. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (data zvernennia: 20.06.2024).
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku № 2341-III. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 29.06.2001. № 25. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia: 20.06.2024).
5. Asadchev, Yu. (2015). Yurydychna vidpovidalnist za porushennia vyborchoho zakonodavstva. Yurydychna hazeta online, Retrieved from: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/yuridichna-vidpovidalnist-za-porushennya-viborchogo-zakonodavstva.html> (data zvernennia: 20.06.2024).

6. Batrachenko, T.S. (2015). Osoblyvosti obiekta zlochynu porushennia poriadku finansuvannia na vyborakh. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Serii: Pravo*. № 1. S. 133–136.
7. Hbur, L.V. (2020). Perspektyvy zaprovadzhennia sanktsii pozbavlennia vyborchoho prava za porushennia vyborchoho zakonodavstva Ukrainy. *Pravo. Liudyna. Dovkillia*. 2020. Vol. 11, № 2. S. 182–189.
8. Holobutovskyi, R.Z. (2021). Yurydychna vidpovidalnist za porushennia vyborchoho zakonodavstva Molodyi vchenyi. № 5(1). S. 107–110.
9. Kalnyk, V.V. (2014). Do pytannia administratyvnoi vidpovidalnosti za porushennia vyborchykh prav. *Nashe pravo*. № 4. S. 75–79.
10. Kopylenko, O.L. (2006). *Vidpovidalnist za porushennia zakonodavstva pro vybory*. K.: Parlamentske vyd-vo. 72 s.
11. Makhno, A.A. (2019). Problemni aspekty nezakonnii ahitatsii yak pidstavy dlia porushennia vyborchoho protsesu v Ukraini. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava*. № 70. S. 320–325.
12. Slovaska, I.Ie. (2015). Kryminalno-pravova vidpovidalnist za porushennia vyborchykh i referendumnykh prav hromadian. Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii. Vyp. 5. S. 110–116.
13. Stetsenko, A.V. (2018). Administratyvna vidpovidalnist za porushennia vyborchoho zakonodavstva, yak harantiia vyborchykh prav hromadian. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnogo prava Ukrainy*. № 1. S. 374–378.
14. Stukalenko, V.A. (2011). Administratyvna vidpovidalnist za porushennia vyborchoho zakonodavstva: perspektyvy vprovadzhennia dosvidu providnykh krain svitu. *Forum prava*. № 3. S. 757–761.
15. Fedorenko, V.L. (2010). Kategoria «vyborchyi protses» u konstytutsiinomu pravi: teoretyko-metodolohichni ta zakonodavchi aspekty. *Biuletyn Ministerstva yustytzii Ukrainy*. № 10. S. 30–40.
16. Tsyverenko, H.P. (2010). Administratyvni pravoporushennia, shcho posiahaiut na zdiisnennia narodnoho volevyavlennia ta vstanovlenyi poriadok yoho zabezpechennia v aspekti proektu Vyborchoho kodeksu Ukrainy. *Forum prava*. № 4. S. 905–909.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Конституція України. *Голос України від 13.07.1996*. № 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 20.06.2024).
2. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року № 396-IX. *Голос України від 28.12.2019*. № 251. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 20.06.2024).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР від 18.12.1984*. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення: 20.06.2024).
4. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001*. № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.06.2024).
5. Асадчев Ю. Юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства. *Юридична газета online, 2015*. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/yuridichna-vidpovidalnist-za-porushennya-vyborchoho-zakonodavstva.html> (дата звернення: 20.06.2024).
6. Батраченко Т.С. Особливості об'єкта злочину порушення порядку фінансування на виборах. *Вісник Академії митної служби України. Серія «Право»*. 2015. № 1. С. 133–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2015_1_23 (дата звернення: 20.06.2024).
7. Гбур Л.В. Перспективи запровадження санкції позбавлення виборчого права за порушення виборчого законодавства України. *Право. Людина. Довкілля*. 2020. Vol. 11, № 2. С. 182–189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/INE_2020_11_2_24 (дата звернення: 20.06.2024).
8. Голобутовський Р.З. Юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства *Молодий вчений*. 2021. № 5(1). С. 107–110. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2021_5\(1\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2021_5(1)_23) (дата звернення: 20.06.2024).
9. Кальник В.В. До питання адміністративної відповідальності за порушення виборчих прав. *Наше право*. 2014. № 4. С. 75–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_4_15 (дата звернення: 20.06.2024).
10. Копиленко О.Л. Відповідальність за порушення законодавства про вибори. Київ : Парламентське вид-во, 2006. 72 с.
11. Махно А.А. Проблемні аспекти незаконної агітації як підстави для порушення виборчого процесу в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 70. С. 320–325. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jousepr_2019_70_41 (дата звернення: 20.06.2024).
12. Словська І.Є. Кримінально-правова відповідальність за порушення виборчих і референдних прав громадян. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. Вип. 5. С. 110–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/arvc_2015_5_17 (дата звернення: 20.06.2024).
13. Стеценко А.В. Адміністративна відповідальність за порушення виборчого законодавства, як гарантія виборчих прав громадян. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 1. С. 374–378.
14. Стукаленко В.А. Адміністративна відповідальність за порушення виборчого законодавства: перспективи впровадження досвіду провідних країн світу. *Форум права*. 2011. № 3. С. 757–761. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 20.06.2024).
15. Федоренко В.Л. Категорія «виборчий процес» у конституційному праві: теоретико-методологічні та законодавчі аспекти. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 10. С. 30–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2010_10_6 (дата звернення: 20.06.2024).
16. Циверенко Г.П. Адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення в аспекті проєкту Виборчого кодексу України. *Форум права*. 2010. № 4. С. 905–909. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 20.06.2024).